

Aina Moll

LA NOSTRA LLENGUA

Segona edició

EDITORIAL MOLL
MALLORCA
1994

Col·lecció TOMIR n.º 15

VII. Es tres articles des dialecte balear

Jo no sé si a tots vos passa com a mi, que teniu facilitat per “girar sa llengo”, és a dir, per adaptar sa vostra manera de parlar a sa des qui parla amb voltros, tant si ho fa en castellà com en una modalitat des català diferent de sa vostra. Sa majoria des baleàrics ho feim, totd’una que hem tengut ocasió de familiaritzar-mos amb es parlar de s’altre. Així, tenim tendència a xerrar barceloní o valencià as cap de poc temps de ser a Barcelona o a València, mentre que sa majoria de barcelonins i de valencians continuen parlant sa seva modalitat pròpia, fins i tot quan fa anys que viuen entre noltros.

Hi ha gent que es pensa que ho fan perquè no es volen adaptar a sa nostra manera de parlar, però no és això: és que no poden. Es dialecte balear és més complicat que es d’ells, de manera que noltros només hem de “simplificar” es nostro dialecte per parlar com ells, mentre que ells han d’adaptar es seu sistema a un altre de més difícil, i no en coneixen es funcionament.

Així, per exemple, quan hem observat que es barcelonins pronuncien *e* oberta (sa de *cel*) cada vegada que noltros pronunciam sa *e* accentuada de *verd*, i es valencians, en canvi, ho fan amb sa *e* tancada de

bé, no tenim cap dificultat a dir *seny, penya, beure, pesca* amb *e* oberta si xerram amb qualcú de Barcelona i amb *e* tancada si es nostro interlocutor és de València, sense por d'equivocar-mos. En canvi, es barceloní no sap en quins casos ha de dir *e* neutra en lloc de *e* oberta i en quins no, i és capaç de dir *cafè* o *peu* amb sa *e* de *verd*; i un valencià és capaç de dir-hi sa paraula *pedra*.

Sa cosa que resulta més complicada per ells és s'ús dets articles. Segurament tots podríeu contar anècdotes que ho demostren. A mi, per exemple, un català amic que s'esforçava a xerrar mallorquí, em va citar per "demà a *ses deu* davant *sa Seu*"; quan li vaig dir que es deia "a *les deu* davant *la Seu*", no se'n sabia avenir. I quan estudiava es Batxillerat, un dia que esperàvem es tren de Sóller per anar d'excursió amb un professor que era de Figueres i feia anys que vivia a Mallorca, li vam retreure que no sabés xerrar mallorquí; ell va dir que sí que en sabia i, com que en aquell moment arribava es tren, va dir: "Mireu, ara ve *so tren*"; aquesta afirmació va ser rebuda amb una riallada, i ell es pensava que li preniem es pèl, perquè "cada dilluns -va dir- hi ha nines que arriben tard a sa primera classe i diuen *És que he vengut amb so tren*!"...

Hem de reconèixer que es nostro sistema d'articles és ben complicat. Jo no conec cap altra llengo ni dialecte que tengui tres castes d'article definit, amb normes d'ús ben determinades i amb formes especials que només s'usen en casos concrets.

Es tres articles definits des dialecte balear

Tal vegada hi ha molts de mallorquins, menorquins i eivissencs que no s'hi han fixat mai, perquè per noltros és sa cosa més natural del món, però ses modalitats illenques des català tenen tres castes d'article definit:

1. Article familiar

<i>es nin</i>	<i>sa nina</i>	<i>s'al·lot</i>	<i>s'al·lota</i>
<i>es nins</i>	<i>ses nines</i>	<i>ets al·lots</i>	<i>ses al·lotes</i>
		(<i>es al·lots</i>)	

2. Article formal

<i>el Rei</i>	<i>la Reina</i>	<i>l'altar</i>
<i>els Reis</i>	<i>a les fosques</i>	

3. Article personal

<i>en Jaume</i>	<i>na Maria</i>	<i>n'Andreu</i>	<i>n'Aina</i>
<i>en Puig</i>	<i>na Moll</i>	<i>n'Estelrich</i>	<i>n'Oms</i>

S'article familiar es diu també "article col·loquial" i, popularment, "article salat"; i es fet d'emprar-lo, és "salar". Es pescadors de la Costa Brava de Catalunya "salen" com ets illencs -amb certes diferències, que també existeixen d'una illa a s'altra.

S'article formal es diu també "literari" o "estàndard".

Naturalment, aquest sistema de tres articles resulta complicat. Mirarem d'il·lustrar-ho amb una curta escena.

DIÀLEG

Situació: un al·lot (D.) i una al·lota (S.), davant es portal de l'Almoina de la Seu.

S. - Veus com no feim tard? Encara no hi és.

D. - Idò sa teva amiga és més poc formal que tu. Però feim tard: són les cinc i mitja, i vos havíeu de trobar a les cinc i quart.

S. - Ja surt en Perfecte! Tothom ho fa malament, en no ser ell!

D. - Si jo som en Perfecte, tu ets na Remuc! Jo ja hauria de ser a can Jaume... Saps cert que és aquí, que vos havíeu de trobar?

S. - Ho vaig dir ben clar: a les cinc i quart, davant es portal de la Seu. Que no és es portal de la Seu, això?

D. - Sí, però la Seu té altres portals.

S. - Per mi, es portal de la Seu és aquest. Sempre entram i sortim per aquí. Ets altres estan tancats.

D. - Però com que ara no hem d'anar a missa ni a tocar l'orgue, tal vegada na Laura mos espera davant Capitania.

S. - No diguis dois! Què ha de fer, plantada davant es soldat de guàrdia?

- D. – Jo ho vaig a veure!
 S. (Davant es portal major) – Veus com no hi és?
 D. – Idò me pareix que... Mira! És allà!
 S. – Ja era hora! (Arriba na Laura) Es pot sebre d'on surts?
 L. – De davant es portal de la Seu. Fa hores que vos esper.
 S. – Quin portal?
 L. – Es de sa Murada. Sempre mos hi trobam amb ses meves cosines.
 S. – Allò no és un portal! Sempre està tancat.
 L. – I què? És es més alegre.
 D. – Has tengut temps de contemplar bé la mar i el cel, mentre esperaves!
 L. – Sí... Es niguls feien figures ben rares.
 D. – Amb un poc més, hauries pogut contemplar sa lluna i tot... Bé, jo me'n vaig, que en Jaume també deu estar cansat d'esperar. Adéu.
 L. – És de bona pasta, es teu germà. Es meu no m'acompanya mai.
 S. – Sort que no t'ha sentit! Hauria engreixat un quilo!

Aquests joves han emprat es tres articles definits des dialecte balear:

1) article "salat"	2) article formal	3) article personal
sa teva amiga	les cinc i quart	en Perfecte
es portal	la Seu	na Remuc
es soldat	l'orgue	en Jaume
ses cosines	la mar	na Laura
es niguls	el cel	can Jaume
sa lluna		

Tots es baleàrics sabem emprar amb propietat aquests tres articles, i notam immediatament qualsevol error en es seu ús i distribució. Però segurament molts tendrien dificultat per explicar en quins casos s'empra cadascun.

S'article personal

Inicialment, s'article personal era una fórmula de tractament de cortesia, ja que ve des llatí *dominu*, *domina*, que vol dir "senyor, senyora". És exactament s'equivalent des castellà *don*, *doña*, que té es mateix origen. Per això s'escrivia amb majúscula:

el Rei *En* Jaume.

Però es seu ús es va anar generalitzant, fins a arribar a ser un simple article personal, de familiaritat, que se sol escriure amb minúscula (però a ses Rondalles mallorquines du sempre majúscula). A ses illes l'hem conservat ben viu, mentre que a Catalunya i es País Valencià s'anà perdent. A molts de llocs en conserven només sa forma masculina davant consonant, i diuen *en Jordi*, *en Pere*, però *la Maria*, *l'Aina*, *l'Andreu*. En canvi, entre noltros, es conserva en totes ses seves formes, i també en combinació amb *ca* (= "casa de"):

Can Jaume, *ca na* Maria, *ca n'Andreu*,

i, a més, serveix per convertir en nom de persona qualsevol nom comú o adjectiu, i fins i tot verbs i frases completes:

En Perfecte; *Na Remuc*; *Na Mira'm-i-no-em-tocs*; *En No-m'esquitxis*.

A ses Rondalles mallorquines abunden personatges com *En Pere Poca Por*, *En Pere Catorze*, *Na Dent d'Or*, *N'Espardenyeta*, etc.; o noms derivats de verbs, o composts de verb i nom, que indiquen capacitats extraordinàries; *En Bufim*, *N'Escoltim*, per exemple, o *N'Arrabassapins*, *N'Escardapenyas* i *N'Apunterapareis*, que són es tres jornalers que En Joanet de l'Onso contracta, i que més tard el traeixen.

S'article "salat" i s'article literari

S'article típic de ses Balears és s'article "salat" *es*, *sa* (s' davant vocal): *es* nin, *sa* nina, *s'al-lot*.

Havia estat antigament estès per tot Catalunya (es conserva encara ara entre es pescadors de la Costa Brava), i en queden rastres a diversos

noms de llocs catalans, com Sant Joan Despi, Sarroca de Bellera, Sant Esteve Sesrovires, etc. Tret d'això, allà només s'usa s'article formal o literari *el, la*.

Però no és que a ses Illes tinguem s'article *es i* a Catalunya i València *el*, sinó que noltros els tenim tots dos, amb usos i funcions determinats.

Així, encara que s'article "salat" és general en es llenguatge familiar balearic, hi ha casos en què s'usa en lloc seu s'article *el*:

D'una banda, en expressions de temps –*l'any passat, l'any qui ve, la setmana passada* (però *es mes passat, es mes qui ve*), *amb el temps, tota la vida*–, i especialment en s'expressió de s'hora: *les cinc i quart, les sis i mitja* (ningú diu a Balears "un quart de sis, dos quarts de set", que molts de catalans creuen –equivocadament– que és s'única manera "correcta" d'expressar s'hora en català); i també en una sèrie d'expressions de lloc o de manera: "*a la dreta*", "*a l'esquerra*" ("sa dreta" i "s'esquerra" no indiquen relació de lloc, sinó ideologia política), "*a l'endret*", "*a l'enrevés*", "*a la torta*", "*a les fosques*", "*a les bones*", "*a les males*", etc. Són locucions que s'han "fossilitzat" amb s'article *el* i no s'empren mai amb *es*.

Però, a part d'aquestes expressions "fossilitzades", sa característica de s'article literari *el, la*, en es dialecte de ses Balears, és que és s'article d'importància:

Hi ha paraules que designen coses o persones "importants", o més ben dit, úniques (en termes absoluts, o dins un àmbit determinat), que no duen mai article familiar: *el cel, la mar, el món; el Rei, el Papa, el Bisbe; la Seu, l'Audiència*, etc.

Són paraules que s'usen en singular: en un temps i un país determinat, hi ha un sol rei, a una diòcesi un sol bisbe, a l'Església catòlica un sol Papa (i en canvi, hi ha molts de canonges i molts de cardenals: per això deim *es canonge, es cardenal*). Si s'empren en plural (parlant d'èpoques o de països o diòcesis diferents), perden es seu caràcter "singular", i duen s'article familiar: *Es Reis d'Aragó, Es bisbes de s'Edat Mitjana*. Hi ha, però, es plural *els Reis*, amb es sentit de: *el Rei i la Reina* o *els tres Reis d'Orient* que, com a conjunt, són "singulars".

Hi ha paraules que duen s'article literari o es familiar, segons que tinguin o no es sentit de cosa o persona única o singular: *la Terra* (= el món), però *sa terra* que trepitjam; *s'església de Sant Francesc*, però

l'Església, conjunt des creients (també es diu *l'església* referint-se a un temple, generalment quan no n'hi ha d'altra en es poble); *es senyor* (= es propietari), però *el Senyor* (= Jesucrist).

Ara bé, com a tractament, *senyor*, designa una persona única i singular (sigui o no "important" socialment), i per això du sempre s'article formal: *el senyor Garcia*.

Això mateix passa amb sa paraula *amo*, emprada com a tractament: "bon dia, *l'amo!*"; en aquest cas afegim s'article personal davant es nom, com en sa llengo antiga: *l'amo En Pere* (com *El Rei En Jaume*).

Tot això, que per noltros és sa cosa més natural del món, resulta molt complicat per a un barceloní o un valencià, que només tenen s'article *el, la* (l' davant vocal) amb es plurals *els, les* i ses formes contractes *al, del, pel* (plural *als, dels, pels*). No és d'estranyar que s'hi perdin. Sobretot tenint en compte que encara no ho hem dit tot: continuarem en es capítol que ve.